

Reflections of Female Suffering in Attar Neyshabouri's *Elahi Nameh*: Literary Echoes of a Global Concern

Monireh

Mahfoozi Moosavi

Ph.D. Student of Persian Language and Literature, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran; monire.mahfoozi@gmail.com

Mansoureh Tadayoni*

Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran; ms.tadayoni@gmail.com

Sima Mansoori

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran; simamansoori@yahoo.com

Masoud Pakdel

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran; masoudpakdel@yahoo.com

Article Type

Research Article

Article History

Received

October 24, 2021

Received in Revised Form

January 05, 2022

Accepted

April 09, 2022

Published Online

June 22, 2025

Keywords

Attar,
Elahi Nameh,
violence,
women,
anecdotes.

ABSTRACT

This study aims to explore the representation of violence against women in *Elahi Nameh* by Attar Neyshabouri, employing a descriptive-analytical and interpretive methodology. It operates on the premise that modern individuals can address contemporary social issues by drawing upon the moral and educational insights of classical thinkers such as Attar. The primary objective is to identify instances and forms of violence against women depicted in *Elahi Nameh* and to understand their broader implications. The findings indicate that Attar's narratives reflect both public and private forms of violence—occurring within society at large as well as within familial structures. These acts of violence are expressed overtly and subtly across four main categories: physical, sexual, psychological, and economic. The presence of such themes in Attar's work suggests that violence against women was a pervasive issue not only among the lower social classes but also within royal courts and elite circles during his time. Furthermore, the study reveals that weak judicial structures and prevailing socio-cultural norms contribute to the perpetuation of such violence. Attar is notably critical of class-based discrimination and gender prejudice. He challenges patriarchal assumptions by asserting that, if given the right conditions, women are capable of achieving spiritual and intellectual excellence—often more rapidly and deeply than men. His critique of bias toward sisters and wives underscores his belief that such prejudices are significant barriers to women's development and autonomy.

Cite this Article: Mahfoozi Moosavi, M., Tadayoni, M., Mansoori, S., Pakdel, M. (2025). Reflections of female suffering in Attar Neyshabouri's *Elahi Nameh*: Literary echoes of a global concern. *Literary Text Research*, 29(104), 224-257. <https://doi.org/10.22054/LTR.2022.64402.3470>

© 2025 by Allameh Tabataba'i University Press

Print ISSN: 2251-7138 Online ISSN: 2476-6186

Publisher: Allameh Tabataba'i University Press

Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>

ATU
PRESS

1. Introduction

Violence against women is a pervasive global phenomenon; it knows no geographical boundaries and is not limited to any specific country, society, religion, or culture. It occurs across all social, economic, racial, age, and geographic groups. Despite negative portrayals often directed at third-world countries, this issue is clearly evident in advanced and developed nations as well.

In 1993, for the first time, the international human rights community recognized violence against women as a fundamental violation of human rights. In March 1994, the Human Rights Commission appointed a Special Rapporteur on violence against women to investigate its causes and consequences (Levin, 1377: 63).

"Violence against women" is a specialized term used to describe various acts of aggression directed at women. This phenomenon is rooted in the social system, with individuals merely serving as agents of its cultural values (Mohammadi Asal, 2010: 26). Violence against women can be categorized into physical, psychological, sexual, and economic forms. It occurs in both public and private spheres, and may manifest either openly or covertly (Work, 2017: 36).

Violence against women occurs at all stages of life, from infancy to old age, and includes mental, physical, and verbal abuse. This can involve sexual behaviors and acts, physical and emotional coercion, child marriage, and forced marriage. It even begins during the fetal stage, with gender selection and the abortion of female fetuses. Women, often marginalized and condemned, are frequent victims of discrimination and violence both in society and within families. These conditions sometimes lead them to suicide, self-immolation, running away from home, or enduring prolonged suffering and abuse. Contrary to common belief, the modern world has not reduced violence against women; in some ways, it has intensified it. Examples include the trafficking and sexual exploitation of women, the sale of young girls by impoverished fathers to centers of corruption, and the thriving market for pornographic films, all of which reflect contemporary forms of violence against women.

The Holy Qur'an, as one of the two main sources of Islamic legislation, has been recognized—by both its supporters and critics—as a revival of women's rights. Islam considers women as independent human beings and does not accuse them collectively; rather, it holds every individual accountable for their own actions. The religion of Islam emphasizes the equality of men and women repeatedly. Man and woman are created from the same essence to find comfort in one another. As the Qur'an states: "*And among His signs is that He created for you mates from among yourselves so that you may find tranquility in them, and He placed between you affection and mercy. Indeed, in that are signs for a people who reflect.*" (Surah Ar-Rum, 30:21).

Imam Ali (PBUH), in his will to Muhammad ibn al-Hanafiyah, said: *"A woman is as delicate as a basil flower and is not a servant of the house. Therefore, always be gentle with her and live kindly so that your life may be blessed."* (Tabarsi, 1370, Vol. 1: 470).

In condemning violence against women, the Holy Prophet (PBUH) said: *"Whoever slaps his wife on the face, God will command the fire of Hell to slap him seventy times. Any Muslim man who touches the hair of a Muslim woman [without right], his hand will be pierced with fiery nails."* (Nouri, 1368: 250).

The highest rights of women are rooted in their dignity, the respect of their status, and the recognition of their inherent worth—principles often neglected in the modern world. A key approach to safeguarding these rights lies in the prevention of violence against women. Literary works, such as Attar Neyshabouri's *Elahi Nameh*, provide a profound spiritual reference for contemporary humanity. These works address not only material needs but also the deeper spiritual and emotional requirements of individuals. The messages embedded within them offer valuable insights and guidance, serving as a beacon for navigating the complexities of today's world.

1.1. Statement of the Problem

Today, human society is plagued by numerous crises and challenges. In the modern, industrial era—an age marked by anger, violence, enmity, hypocrisy, and increasing distance between individuals—people find themselves ensnared in apathy, struggling with spiritual crises and depression. In their search for answers, they seek truths that can guide them toward a meaningful life and offer models for living harmoniously. One of the most pressing crises today is the disintegration of the family unit. The rising rate of divorces in recent years stands as undeniable evidence of the breakdown in family structures, leaving many children to grow up without proper guardianship or the direct supervision of parents. Violence against women is a major contributor to this crisis. Mystical literature, particularly that of Attar Neyshabouri, has always sought to reveal and express the profound truths of human existence. Its mission is to reform human society by combating the negative traits that plague humanity. The root causes of these unpleasant human qualities lie in the prejudices and selfishness of modern individuals, whose differing worldviews and ideologies have made life increasingly difficult for one another. Attar's writings, grounded in pure Islamic-gnostic teachings and Iranian culture, reject racial and religious animosities and offer timeless messages for today's troubled world. This research aims to demonstrate that Attar, drawing from Islamic and mystical traditions, provides the best possible solutions to the crises of modern humanity. The question we seek to answer in this article is: How has Attar reflected the violence against women in *Elahi Nameh*?

1.2. Research Aims

The primary objective of this research is to explore the phenomenon of violence against women and to convey Attar's message for fostering a healthy and developed society and family.

1.3. The Significance of Research

Attar has powerfully reflected the problems and crises faced by women in his stories, conveying loud and impactful messages. The significance and priority of this research lie in addressing violence against women as a pressing social issue, a global phenomenon that affects women worldwide. In recent decades, it has gained increasing attention across various countries and has become a major cause of numerous social harms, threatening the very foundation of family life. The importance of this research is evident, as, beyond its detrimental effects on women's lives, violence against women results in negative consequences such as a loss of security, disruption in social relationships, and direct impacts on child-rearing. Additionally, it restricts the full utilization of women's potential and talents. Another crucial point is that violence in both society and the family often breeds further violence. Therefore, to ensure a healthy and developed society and family, the rights, status, and dignity of women must not be overlooked.

2. Research Background

Numerous works and articles have been written about violence against women, with a few notable examples mentioned here. The article "Comparative Study of Violence against Women in the Stories *Girl of the Dust* by Wendy Welles and *Gypsy by the Fire* by Muniro Ravanipour," written by Asadollahi et al. (Spring and Summer 2016), compares two literary works. The authors conclude that women's positions regarding gender violence are both passive and active. They identify silence, compromise, and the acceptance of violence without protest as the key reasons for its continuation in these societies. The article "Investigation of Types of Violence against Women in *Rwan Parichahr*," written by Maqshoodi et al. (Autumn 2014), delves into various dimensions of violence in the story. The authors conclude that violence, in any form, stems from a patriarchal culture, which fuels the reproduction of violence and negatively impacts society. The book *Negation of Violence against Women from the Perspective of Science and Religion*, written by Gholamreza Noormohammadi (2010), not only provides a general overview of violence and its consequences but also discusses the stages of its negation from both scientific and religious perspectives. The article "Society Structure and Violence against Women," by Azazi Shahla (2004), outlines several factors contributing to the phenomenon of violence. While the author expands on the issue, the research neglects the family structure and its role in creating violence, focusing instead on the patriarchal society that allows men to exert power over women.

There has also been considerable research on Attar and his works. A few examples include the article "Ethical Virtues in Attar Neishabouri's *Elahi Nameh*," written by Nasser Khanlou, Kazem, and Mohammadi, Sayeda Luna (November 2015, Tehran), and "Ethical and Religious Teachings in Attar Neishabouri's *Elahi Nameh*," by Biranvand, Nasreen, and Talavari, Pegah (November 2015). Unfortunately, both articles are identical, differing only in their titles and authors. The article "Man's Relationship with God Based on the God-Like Idea of Man in the Works of Attar Neishabouri," written by Irani, Mohammad, and Sadeghi, Hossein (Summer 2019), discusses the concept of the God-like man in Attar's works. While much research has been conducted on Attar's works, especially *Elahi Nameh*, the innovation of this article lies in its investigation of violence against women in the works of Attar and other Persian poets—a topic that has not yet been explored in detail.

3. Methodology

The research method, while incorporating elements of historical and documentary approaches, is primarily descriptive-analytical and interpretative. Its main aim is to analyze the content, themes, meanings, and concepts within the verses. Accordingly, this article focuses on Attar's theology, examining his anecdotes to identify instances of violence against women, from which relevant inferences and conclusions are drawn based on the textual concepts.

4. Conclusion

Although violence against women is a global phenomenon with deep historical roots, it has often gone unacknowledged as a social issue due to cultural factors. Until recent years, it remained largely hidden because women, facing embarrassment, fear, concerns about preserving their reputation and dignity, anxiety over separation or divorce, worries about leaving their children unattended, shame, frustration, and blame from those around them—as well as violence and mistreatment from husbands, fathers, brothers, and strangers—often refrained from speaking out. Attar's attention to violence against women and its depiction in *Elahi Namah* indicate that such violence was present in his era. While Attar Nishabouri was neither a lawyer nor a social reformer, his reflective stories in *Elahi Namah*, delivered through fluent language and poetic expression, offer strategies and solutions that remain relevant and valuable for addressing human crises and challenges today and across all ages—an exquisite gift and powerful guidance.

1. Attar emphasizes that violence against women was not confined to the weak, poor, or common people; it was also prevalent within the courts of kings. Just as in today's society, even high-ranking officials perpetrate violence against their women and girls.
2. He points out that violence against women occurs in two spheres: the public (society) and the private (family), manifesting both openly and covertly. It takes four main forms: physical, sexual, psychological, and economic.

3. One of Attar Nishabouri's key teachings is the fight against class differences and the intellectual systems, as well as misguided customs and traditions that underpin the widespread violence against women. He calls for the elimination of these class disparities.
4. Attar also opposes the historical violence endured by women across all human clans and tribes, especially those customs that deny girls the right to choose their life partners and make decisions about their futures. Therefore, such harmful social customs must be changed.
5. Attar notes that class differences often lead to secretive behaviors; however, women and girls, guided by chastity, religion, honor, upbringing, family tradition, personality, and fear of scandal, resist engaging in sinful acts.
6. A major contribution of Attar's ethical teachings lies in reducing unnecessary social anxiety. He regards prejudice against sisters and wives, and restricting their presence in public gatherings, as family biases that obstruct their growth and progress.
7. Slander is another form of psychological and covert violence against women highlighted by Attar.
8. In some societies, a woman symbolizes the family's honor and dignity, and the fear of tarnishing her reputation leads to restrictions that amount to violence against her.
9. Attar condemns the prejudice against women who write romantic poetry, suppress the expression of love, and suffer harsh punishments, including the loss of life, often without legal recourse. He mourns the cruelty women endure—being restricted and silenced in youth, hiding their love, suffering in silence, enduring mistreatment, and sometimes taking their own lives—as profound mental and physical violence. He also recognizes the unbearable oppression women face within families.
10. According to Attar, a person who practices justice in society but harbors prejudice and unfairness is doomed to ruin and hell.
11. Attar stresses that pious and chaste women consistently reject the impure demands of lustful men.
12. He warns that weak judicial foundations in society and government exacerbate oppression and violence against women. Cruel men, seeking to protect their reputation, resort to violence when women resist their illegal and immoral demands. They slander and punish women unjustly, bribing witnesses and influencing judges who, without thorough investigation, condemn and allow severe physical punishment, leaving women defenseless.
13. Attar asserts that in an insecure society, women and girls can never feel safe and are constantly exposed to envious and harmful gazes.
14. He teaches that in a corrupt and unhealthy society, women have no refuge; they suffer sexual and psychological violence both publicly and covertly, subjected to the

lustful and unwelcome attention of men. Women must turn to God for protection against the oppression and slander of their abusers, seeking justice from the Divine, who knows all and will overturn the false schemes of cruel men.

15. Attar's message is clear: whoever embraces divine piety will be protected by God from calamities and elevated to a high position.

Finally, Attar teaches that women do not need to adopt masculine traits to achieve closeness to God. Given the right conditions and opportunities, they can reach higher stages of spiritual perfection more quickly than men.

پیام‌های جهانی انعکاسِ خشونت علیه زنان در حکایت‌های الهی‌نامه عطار نیشابوری

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران؛

monire.mahfouzi@gmail.com

نویسنده مسئول؛ استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران؛

ms.tadayoni@gmail.com

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران؛

simamansoori@yahoo.com

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران؛

masoudpakdel@yahoo.com

منیره محفوظی موسوی

منصوره تدینی*

سیما منصوره

مسعود پاکدل

چکیده

این پژوهش با بهره‌گیری از شیوه توصیفی-تحلیلی در نظر دارد به انعکاسِ خشونت علیه زنان از دیدگاه عطار نیشابوری بپردازد. فرض بر این است که انسان امروزی می‌تواند با عمل به رهنمودهای تربیتی عطار، بر مشکلات خود فایز آید. مهم‌ترین هدف پژوهش، مشخص نمودن مواردِ خشونت‌آمیز نسبت به زنان در حکایت‌های الهی‌نامه است. توجه عطار به خشونت علیه زنان و انعکاس آن در الهی‌نامه نشانه وجود خشونت‌هایی علیه زنان در عصر عطار است. حاصل مطالعه نشان می‌دهد که خشونت بر زنان منحصر به قشر ضعیف و فقیر یا عوام نبوده، در دربار پادشاهان نیز رواج داشته‌است. خشونت در الهی‌نامه در دو حوزه عمومی (جامعه) و خصوصی (خانواده) و به شکل آشکار و پنهان است و در چهار نوع؛ جسمی، جنسی، روانی و اقتصادی به کار می‌رفته‌است. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت: ضعف مبانی قضایی در جامعه و حکومت باعث تشدید ظلم و خشونت علیه زنان می‌گردد. عطار با اختلاف طبقاتی و رسم و سنت اجتماعی غلط ستیز می‌کرد. او اعتقاد دارد زنان در صورت فراهم کردن شرایط و زمینه‌ها، مدارج کمال را بیشتر و زودتر از مردان طی می‌کنند. مانع پیشرفت آنان را تعصب افراد نسبت به خواهر و زن می‌داند.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۰/۰۸/۰۲

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۰/۱۰/۱۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۰۱/۲۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها

خشونت، زنان،

حکایت، الهی‌نامه،

عطار.

استناد به این مقاله: محفوظی موسوی، منیره، تدینی، منصوره، منصوره، سیما، و پاکدل، مسعود. (۱۴۰۴). پیام‌های جهانی انعکاسِ خشونت علیه زنان در حکایت‌های

الهی‌نامه عطار نیشابوری. متن پژوهی ادبی، ۲۹(۱۰۴)، ۲۲۴-۲۵۷. <https://doi.org/10.22054/LTR.2022.64402.3470>

© ۱۴۰۴ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۷۱۳۸

شاپا الکترونیکی: ۶۱۸۶-۲۴۷۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

۱. مقدمه

خشونت علیه زنان پدیده‌ای فراگیر و جهانی است؛ محدوده جغرافیایی ندارد و مختص یک کشور، جامعه، دین و آئین نیست و در همه طبقات اجتماعی، اقتصادی، نژادی، سنی و جغرافیایی دیده می‌شود. علی‌رغم تبلیغات منفی علیه کشورهای جهان سوم این امر در کشورهای پیشرفته و توسعه یافته کاملاً مشهود است.

«در سال ۱۹۹۳ برای اولین بار جامعه بین‌المللی حقوق بشر، خشونت علیه زنان را به عنوان یکی از موارد نقض بنیادین حقوق بشر به رسمیت شناخت و در مارس ۱۹۹۴ گروه حقوق بشر، گزارشگر ویژه‌ای را برای خشونت بر ضد زنان برگزید که مأموریتش بررسی علل و پیامدهای این خشونت بود» (لوین، ۱۳۷۷: ۶۳). «خشونت علیه زنان، اصطلاحی تخصصی است که برای توصیف کلی کارهای خشونت‌آمیز علیه زنان به کار می‌رود. این پدیده، ریشه در نظام اجتماعی دارد و اشخاص، صرفاً کارگزاران منویات فرهنگی آن به شمار می‌آیند» (محمدی اصل، ۱۳۹۰: ۲۶). خشونت علیه زنان را می‌توان از زوایای مختلف «جسمی»، «روانی»، «جنسی»، و «اقتصادی» مورد بررسی قرار داد که در دو حوزه عمومی و خصوصی، به شکل آشکار یا پنهان اتفاق می‌افتد» (کار، ۱۳۸۷: ۳۶).

خشونت در سنین مختلف از نوزادی تا کهن‌سالی بر زنان روا داشته می‌شود؛ خشونت‌های روحی، جسمی و لفظی از قبیل؛ برخی رفتار و اعمال جنسی، اجبار فیزیکی و حتی احساسی، ازدواج قبل از سن بلوغ و ازدواج اجباری، در دوران جنینی با انتخاب جنسیتی نوزاد و سقط فرزند دختر. زنان به عنوان جمعیتی عمدتاً محروم و محکوم همیشه قربانی هستند و مواردی از جمله تبعیض و خشونت در جامعه و خانواده‌ها علیه آنان وجود دارد که گاهی مجبور به خودکشی، خودسوزی، فرار از منزل و تحمل رنج‌ها و ضرب و شتم می‌شوند. برخلاف تصور عموم، حتی دنیای مدرن نیز خشونت علیه زنان را کم نکرده که بیشتر نیز کرده است، تجارت و بهره‌برداری جنسی از زنان، فروش دختران جوان و نوجوان از سوی پدران فقیر به مراکز فساد و رونق بازار فیلم‌های غیراخلاقی را باید به عنوان مصادیقی از خشونت مدرن علیه زنان یاد کرد.

قرآن کریم به عنوان یکی از دو منبع اصلی تشریع، به اتفاق آراء مخالفان و موافقانش احیا کننده حقوق زن بوده است. اسلام زن را به عنوان انسان مستقل دانسته و هیچ گاه وی را به باد اتهام نگرفته، بلکه هر فرد را مسئول اعمال خود دانسته است. در دین اسلام بارها، برابری زن و مرد تأکید شده است؛ زن و مرد از یک جنس خلق شده‌اند تا در کنار هم آرامش گیرند. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ

أَنْفُسَكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلْ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم، ی: ۲۱). یعنی؛ و از یکی از آیات (لطف) الهی آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید که در بر او آرامش یافته و با هم انس گیرید و میان شما رأفت و مهربانی برقرار فرمود همانا در این امر نیز برای مردم با خرد ادله علم و حکمت حق آشکار است. حضرت علی - علیه السلام - در وصیت به محمد حنفیه فرمود: «إِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ فَدَارَهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ وَأَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُوَ عَيْشُكَ»؛ زن مثل گل ریحانه ظریف است و پیشکار خانه نیست، پس در همه حال، با او مدارا کن و به‌خوبی با او هم‌نشینی نما تا زندگی‌ات باصفا شود (طبرسی، ۱۳۷۰، ج ۱: ۴۷۰). در منع از خشونت علیه زنان، پیامبر اکرم - صل الله علیه و آله وسلم - می‌فرماید: «فَأَيُّ رَجُلٍ لَطَمَ امْرَأَتَهُ لَطْمَةً أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَالِكًا خَازِنَ النَّيِّرَانِ فَيَلْطِمُهُ عَلَى حُرٍّ وَجْهَهُ سَعِينَ لَطْمَةً فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَ أَيْ رَجُلٍ مِنْكُمْ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى شَعْرِ امْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ سَمَرَ كَفُّهُ بِمَسَامِيرٍ مِنْ نَارِ الْخَبَرِ» (نوری، ۱۳۶۸: ۲۵۰)؛ هر کس به صورت زنش سیلی بزند، خداوند به آتشبان جهنم دستور می‌دهد تا در آتش جهنم هفتاد سیلی بر صورت او بزند. هر مرد مسلمانی که به گیسوی زن مسلمانی چنگ زند، دست او با میخ‌های آتشین کوبیده خواهد شد.

بالاترین حقوق زنان، حق کرامت الهی و رعایت مقام و احترام شایسته است که در جهان مدرن شناخته نشده است. یکی از راهکارهای آن جلوگیری از خشونت علیه زنان است. آثار ادبی و از جمله الهی‌نامه عطّار نیشابوری برای انسان امروزی در حکم مرجعی معنوی است و پاسخگوی بخشی از نیازهای مادی، روحی و معنوی انسان است و پیام‌های آن می‌تواند راهکار و راهگشا باشد.

۱.۱. بیان مسئله

امروزه جامعه بشری گرفتار بحران و چالش‌های مختلفی است. انسان‌ها در جهان امروزی و در عصر صنعتی و مدرن، در روزگار خشم و خشونت، دشمنی، دورویی و دوری از هم‌دیگر، گرفتار بی‌تفاوتی گشته و از بحران‌ها و مشکلات گوناگون در رنج و سختی هستند و به دنبال حقایقی‌اند که پاسخ‌گوی بحران‌ها و تشتت‌های روحی آنهاست و الگوهای مناسب برای چگونه زیستن بیابند. یکی از آن بحران‌ها، بحران اضمحلال خانواده است که افزایش رو به رشد آمار طلاق در سال‌های اخیر، دلیلی بی‌چون و چرا بر وجود بحران در خانواده‌های امروزی است و در نتیجه خانواده‌ها از هم می‌پاشند و فرزندان بدون سرپرست یا بدون نظارت مستقیم پدر و مادر به زندگی خود ادامه می‌دهند. خشونت علیه زنان یکی از دلایل مهم اضمحلال خانواده است. رسالت ادبیات عرفانی است که حقیقت‌های

جاری زندگی انسان‌ها را نشان دهد و بیان کند، رسالتی برای اصلاح جامعه بشری از صفات زشت انسانی است. علت اصلی این صفات ناپسند انسانی، تعصبات و خودخواهی انسان مدرن امروزی است که با دیدگاه‌ها و تفکرات متفاوت زندگی دنیوی را بر هم‌دیگر سخت کرده‌اند. اندیشه‌های عطار از آموزه‌ها و سرچشمه‌های ناب اسلامی - عرفانی بهره می‌گیرد و بر عصبیت‌های نژادی و مذهبی خط بطلان کشیده‌است و پیام‌هایی ناب برای انسان پرمشغله امروزی دارد. این پژوهش اثبات کننده این واقعیت است که عطار با فرهنگ اسلامی - عرفانی - ایرانی بهترین راه کار برای رفع بحران‌های بشری دارد. این پژوهش سعی دارد به این پرسش اصلی پاسخ دهد: چگونه عطار خشونت علیه زنان را در الهی‌نامه منعکس کرده‌است؟

۲.۱. اهداف تحقیق

مهم‌ترین هدف پژوهش، مشخص نمودن پدیده خشونت علیه زنان و دریافت پیام عطار برای داشتن جامعه و خانواده‌ای سالم و رشد یافته است.

۳.۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

عطار با پیام‌های بلند و مؤثر، مشکلات و بحران‌های زنان را در حکایت‌های خود منعکس کرده‌است. اهمیت و اولویت پژوهش در آن است که خشونت علیه زنان به عنوان یک مسئله اجتماعی، مقوله‌ای جدید و جهانی است و زنان در سرتاسر جهان از آن رنج می‌برند و طی دهه‌های اخیر در کشورهای مختلف جهان موضوعی قابل توجه گردیده‌است و می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی گردد و کانون گرم خانواده را به مخاطره اندازد. ضرورت پژوهش آن است که خشونت علیه زنان علاوه بر تأثیرات مضر بر زندگی زن، موجب پیامدهای منفی از قبیل عدم احساس امنیت، اختلال در روابط اجتماعی و تأثیر مستقیم بر تربیت فرزندان می‌شود و نیز محدودسازی بهره‌مندی شایسته از توان و استعداد زنان را در پی دارد. ضرورت دیگر این است که خشونت در جامعه و خانواده، خشونت بار می‌آورد. پس برای داشتن جامعه و خانواده‌ای سالم و رشد یافته نمی‌توان نسبت به حقوق، مقام و احترام زنان بی تفاوت شد.

۴.۱. پیشینه پژوهش

در مورد خشونت علیه زنان آثار و مقاله‌هایی نوشته شده است، به چند مورد اشاره می‌شود: در مقاله «بررسی مقایسه‌ای خشونت علیه زنان در داستان‌های دختر غبار نوشته وندی وکس و کولی کنار آتش

نوشته منیرو روانی‌پور» به قلم اسداللهی و همکاران (۱۳۹۶). نویسندگان به مقایسه دو اثر ادبی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که موضع زنان در قبال خشونت‌های جنسیتی، منفعلانه و فعالانه است و مهم‌ترین دلیل استمرار خشونت علیه زنان در دو جامعه مورد نظر، سکوت و سازش، پذیرش خشونت و اعتراض نکردن زنان به آن است. مقاله «بررسی انواع خشونت‌های اعمال شده علیه زنان در روان پریچر» به قلم مقصودی و همکاران. (۱۳۹۴). نویسندگان در آن به ابعاد خشونت در داستان پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که خشونت به هر شکلی باشد، محصول فرهنگ مردسالار است و می‌تواند به باز تولید خشونت دامن زند و بر افراد جامعه تأثیر گذارد. کتاب «نفی خشونت علیه زنان از نگاه علم و دین» به قلم نورمحمدی، غلامرضا. (۱۳۸۹). نویسنده ضمنِ نگرشِ کلی به پدیده خشونت و پیامدهای آن، به مراحل نفی آن از منظر علم و دین پرداخته‌است. مقاله «ساختار جامعه و خشونت علیه زنان» به قلم اعزازی، شهلا. (۱۳۸۳). نویسنده با ارائه اطلاعاتی در باب برخی عوامل، دید را نسبت به پدیده خشونت کامل‌تر می‌کند؛ اما به علت بی‌توجهی به ساختار خانواده و نقش آن در ایجاد خشونت، موقعیت‌های درون خانواده را نابرابر تنظیم کرده‌است و توجه بر ساختار مردسالارانه در جامعه به مردان اجازه اعمال قدرت بر زنان را می‌دهد.

در مورد عطار و آثارش نیز تحقیق و تحلیل‌های گوناگونی صورت گرفته‌است که به چند مورد اشاره می‌شود: مقاله «فضایل اخلاقی در الهی‌نامه عطارنیشابوری» به قلم ناصر خانلو و محمدی (۱۳۹۵) و مقاله «تعالیم و آموزه‌های اخلاقی و دینی در الهی‌نامه عطار نیشابوری» به قلم بیرانوند و تلاوری (۱۳۹۵) که هر دو مقاله به فضایل و رذایل اخلاقی در الهی‌نامه پرداخته‌اند. مقاله «رابطه انسان با خدا بر پایه اندیشه خداگونه‌پنداری انسان در آثار عطار نیشابوری» به قلم ایرانی و صادقی (۱۳۹۰)، به ویژگی‌های انسان خداوندگونه و سپس خداگونه‌پنداری انسان در آثار عطار پرداخته‌اند.

تا کنون پژوهش‌های زیادی در مورد آثار عطار به‌ویژه الهی‌نامه انجام شده؛ اما نوآوری این پژوهش در آن است که هیچ پژوهش و تحلیلی به بررسی «خشونت علیه زنان» در آثار عطار و دیگر شاعران ادب فارسی نپرداخته است.

۵.۱. روش پژوهش

روش تحقیق، در کنار بهره‌گیری از جنبه‌هایی از روش تاریخی و اسنادی، عمدتاً توصیفی-تحلیلی و تأویلی است. غرض اصلی، تحلیل محتوا، موضوع، معنی و مفهوم در ابیات است؛ لذا در این

پژوهش، الهی‌نامه عطار در نظر گرفته شد و حکایات آن بررسی گردید و پس از استخراج موارد مربوط به خشونت بر زنان از مفاهیم متن، استنباط و نتیجه‌گیری صورت گرفته‌است.

۲. آشنایی با الهی‌نامه عطار و شعر او

عطار به حق از شاعران بزرگ متصوّفه و از مردان نام‌آور تاریخ ادبیات ایران است. کلام ساده و گیرنده‌ او که با عشق و اشتیاقی سوزان همراه است، همواره سالکان راه حقیقت را چون تازیانه شوق به جانب مقصود راهبری کرده است. وی برای بیان مقاصد عالیه عرفانی خود بهترین راه را که آوردن کلام بی‌پیرایه روان و خالی از هر آرایش و پیرایش است، انتخاب کرده‌است (صفا، ۱۳۸۶: ۳۲۵).

«او، تا آنجا که حیطة شعر مجالش می‌دهد، قشرها و طبقات گوناگون جامعه را با عادات و آداب، سنت‌ها، آرا و اندیشه‌ها، گفتار و رفتار و خلاصه آنچه مربوط به تربیت عمومی عصر است، توصیف کرده‌است» (صارمی، ۱۳۸۳: بیست و نه).

جهان فکری عطار چنان وسیع و پر دامنه است که لفظ و وزن در برابر عمق مفاهیم و سخنان حکیمانه او بی‌تاب و کم‌مایه می‌نماید. در حقیقت، مرکز توجه عطار، انسان، جهان و خداوند است و دغدغه او روشن کردن ارتباط این سه با هم و ارائه تصویری روشن از این مقولات است (ریتز، ۱۳۷۷، ج ۱: ۵). از جمله مثنوی‌های مهم عطار که انتساب آن‌ها به شیخ، محقق است؛ الهی‌نامه است. این منظومه در حقیقت مجموعه‌ای است از قصه‌های کوتاه منظوم و اساس آن مبتنی است بر گفت‌و شنود پدری با پسران خود که به هرزه طالب چیزهایی شده‌اند که حقیقت آن‌ها با آنچه عامه از آن‌ها ادراک می‌کنند، تفاوت دارد. در طی این گفت‌و شنود که هر دو طرف احتجاج و استدلال می‌کنند و قصه و تمثیل می‌آورند، پدر فرزندان را مُجاب می‌کند و دواعی باطنی آن‌ها را تحلیل می‌نماید و حقیقت مطلوب آن‌ها را تأویل می‌کند. در ضمن این گفت‌و شنودها بسیاری از مطالب عرفانی، اخلاقی و اجتماعی مطرح می‌شود و مورد بحث و تحقیق قرار می‌گیرد. (زرین کوب، ۱۳۷۲: ۲۱۰). شعر عطار بیان‌کننده آرمان‌ها، دردها و رنج‌های روحی انسان‌ها و اعتلادهنده فرهنگ عوام و بینش توده‌ها است. هنر عمده او این است که شعر را از دنیای بسته دربارها و حجره‌های پر قیل و قال مدارس بیرون آورد و با شور و حال اهل خانقاه در آمیخت و این سرآغاز تحوّل بزرگ در ادب فارسی بود. چون سرگذشت مردم عادی، موضوع شعر واقع شد و مخاطب شاعر نیز همین مردم بودند، زبان قصه‌ها هم نرم و ساده شد و به زبان مردم نزدیک تر گردید. (صنعتی‌نیا، ۱۳۶۹: ۱۱) شیخ فریدالدین عطار نیشابوری در ناآرامی‌های قرن ششم هجری، آثار گران‌قدری از فرهنگ ایران اسلامی در عرفان و جامعه‌شناسی

از خود به یادگار گذاشته‌است. شاعر عارف خود می‌گوید که برای عوام و خواص نوشته‌است تا عوام از صورت آن لذت ببرند و خواص از معنی آن بهره‌مند گردند (ثروتیان، ۱۳۸۴: ۲۳).

عطار، با ذهن و ضمیر انسانِ امروزی و بحران‌های انسان‌های عصرِ نو سخن گفته‌است. او اندیشه‌های ژرف اجتماعی، روان‌شناختی، اخلاقی، سیاسی و غیره را در آثار خود مورد توجه قرار داده که از این نظر به‌عنوانِ متفکر و نظریه‌پرداز شناخته می‌شود.

۳. بحث و بررسی

عطار در آثارش از چهره‌های برتر زنان تاریخ اسلام، عرفان و ایران سخن گفته و به آن‌ها توجه کرده‌است، هویت انسانی-اجتماعی زن را پذیرفته‌است. زن در شعر عطار در مقام مادر، همسر، خواهر و غیره به کار رفته و به عشق و دل‌دادگی، بزرگی، پارسایی، پاکدامنی، خردمندی، وفا، خداپرستی و عرفان، مستجاب‌الدعوه، بردبار، ستم‌دیده و غیره معرفی شده است که در صورت فراهم کردن شرایط و زمینه‌ها، مدارج کمال را بیشتر و زودتر از مردان طی خواهد کرد. عطار در همه آثار خود از زن سخن گفته؛ اما در «الهی‌نامه»، بیشتر از دیگر آثار، از خشونت علیه زن و وضعیت آنان و حقوق پایمال شده آنان سخن گفته است. در این پژوهش ضمن بیان چند داستان از الهی‌نامه به نمونه‌هایی از انعکاس خشونت، ظلم و ستم و محرومیت زنان اشاره خواهد شد و با توجه به برداشت‌های نگارندگان از مطالعه حکایت‌ها، تفسیر و پیام آن‌ها استخراج می‌گردد و به پرسش‌های تحقیق پاسخ داده می‌شود.

۳.۱. حکایت دختر کعب، زین العرب و حق انتخاب همسر

حکایت مقاله بیست و یکم «الهی‌نامه»، داستان زندگی، عشق و شاعری دختر کعب، زین العرب، را به تفصیل تمام در چهارصد و ده بیت تعریف می‌کند. امیری عادل، پاک‌دین، شجاع به نام کعب در بلخ بود. او یک پسر به نام حارث و دختر زیبایی به نام زین العرب داشت که وصف زیبایش محال و خیال است. دختر در شعر گفتن، خوش‌زبان بود و هر چه از مردم می‌شنید، در همان لحظه به رشته نظم می‌کشید. پدر آن چنان دل‌بسته او بود به طوری که آینده‌اش او را بیمار کرد. هنگامی که مرگش فرا رسید، مراقبت و محافظت از او را به پسرش، حارث، سپرد و به او گفت:

که	از	من	خواستندش	نام‌داران	بسی	گردن‌کشان	و	شهریاران
ندادم	من	به	کس	گر	تو	توانی	که	شایسته
گواه	این	سخن	کردم	خدا	را	پشولیده	مگردان	حال
							ما	را

(عطار، ۱۳۸۷: ۳۷۲)

این وصیت پدر به پسر پیامی تلخ و غم‌انگیز دارد و یکی از موارد خشونت علیه زنان است که دختر حق انتخاب همسر خود را ندارد و او را آن‌قدر ضعیف دانسته که تیمارداریش به برادر سپرده می‌شود تا سرنوشت زندگی آینده‌خواهر را خود رقم زند. دختری شاهزاده، با جمال، کمال و شاعر اما آینده‌اش به دست دیگری است و حق تصمیم‌گیری برای زندگی آینده‌خود را ندارد. طبعاً چنین خواهری گوش به فرمان و تسلیم خواسته و تصمیم‌گیری برادر خواهد بود. این خشونت در حوزه خصوصی و خانوادگی و از نوع روانی و به شکل پنهان است.

۳.۱.۱. محدودیت و ممنوعیت حضور زن در مجالس عمومی

بعد از مرگ پدر، پسر بر تخت شاهی نشست و در عدل و داد در جهان، انوشیروان دوم شد و خواهر را همچون جان گرامی می‌داشت. حارث، غلامی زیباروی و بی‌همتا موسوم به بکتاش داشت. در یکی از روزها حارث مجلس بزم ترتیب داده بود و همچون خورشیدی خجسته و سلیمان‌وار نشسته بود و غلامان به خدمت ایستاده بودند. ندیمان و ارکان دولت در آن مجلس سر به زیر افکنده بودند؛ اما بخت با او یار نبود که:

ز بیداری بختش فتنه در خواب ز بیم خشمش آتش چشم پر آب
زُحَل‌کین، مشتری‌وش، ماه‌طلعت عطارِ قدر و هم خورشید رفعت
(همان: ۳۷۴-۳۷۵)

زین‌العرب، خواهرِ حارث، بر بام آمد و به مجلس با شکوه حارث نگاه کرد:

مگر بر بام آمد دخترِ کعب شکوه جشن در چشم آمدش صعب
چو لختی کرد هر سویی نظاره بدید آخر رخ آن ماه پاره
چو روی و عارض بکتاش دید او چو سروی در قبا بالاش دید او
بدان خوبی چو دختر روی او دید جهان را وقف یک یک موی او دید
در آمد آتشی از عشق زودش به غارت برد کلی هر چه بودش
(همان: ۳۷۵)

عطار به فرهنگِ جامعه خود و قوانینِ خاص دربار اشاره دارد که دختری شاهزاده از بالای بام شاهد مجلس عیش پادشاه است و اجازه حضور در میان مردان را ندارد. ممنوعیت از حضور زن در مجالس شاهان و بزرگان، تعصّب خانوادگی است و جلوی پیشرفت و رشد زن را می‌گیرد و از مظاهر خشونت علیه زنان در حوزه خصوصی و از نوع خشونت روانی و به شکل آشکار است؛ علاوه بر آن به اختلاف طبقاتی آن زمان اشاره می‌کند که زیبایی غلام نباید در چشم دختری شاهزاده بزرگ به نظر آید و عاشق او گردد و غلام نباید در فکر و خیال شاهزاده دختر ولی نعمت خود باشد و فاصله

طبقاتی آن‌ها را از همدیگر دور کرده‌است و باید این فاصله حفظ گردد هر چند قوانین اسلام و آیات قرآن آن را نمی‌پذیرد؛ زیرا «... اَنْ اُكْرِمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ» (حجرات، آیه ۱۳). از سویی دیگر، این یک قاعده طبیعی و غریزی است و چاره‌ای از آن نیست؛ هر کس زیبایی و زیبارویی را ببیند، آن را می‌پسندد و دل در گرو او می‌بندد. مگر آن که خود در، بر دل خود ببندد و به خواهش‌های دل خود توجه‌ای نکند. بدین سبب عطار می‌گوید: دختر کعب بر بام آمد و غلام ماه‌روی، بکتاش، را دید. بکتاش ساقی مجلس بود و گاهی سرمست شرابی به دست شاه می‌داد و گاهی همچون بلبل با صدایی دل‌نشین سرودی می‌خواند و گاهی همچون گل ناز می‌کرد.

۳. ۱. ۲. راز عشق دختر کعب و اختلاف طبقاتی

دختر کعب چون او را دید، عاشقش شد، به طوری که شب و روز و خواب و قرار نداشت و بیمار گشت. حارث برای او طیبی آورد ولی سودی نداشت که او درد بی‌درمان، عشق بکتاش، را داشت. دختر، دایه‌ای هوشمند و حيله‌گر داشت. به حيله‌های گوناگون حقیقت را از دختر جویا شد؛ البته آن ماه‌روی اقرار نمی‌کرد، بالاخره زبان گشود و اقرار کرد که من آن روز بکتاش و زلف و چهره جانسوز و زیبایی دلفروزش را دیدم و:

چو سرمستی ربابی داشت در بر	من از وی چون ربابی دست بر سر
چو سبزارنگ برمی‌داشت آواز	ز قولش مرغ کرد آهنگ پرواز
چو بود آواز سبزارنگ گلزار	شد آخر مستی اندر گل پدیدار
به زخم زخمه در راهی که او راست	مخالف را به قولی کرده رگ راست
کنون سرگشته آفاق گشتم	که اهل پرده عشاق گشتم
چنان عشقش مرا بی‌خویش آورد	که صد ساله غم در پیش آورد

(همان: ۳۷۶)

بدین سبب عاشقش شدم و بیمار و سرگردان به خاطر او هستم. زیرا می‌دانم که قدرش را نمی‌دانم و هیچ‌کس به خوبی او نیست و امکان ندارد کسی زیباتر از او باشد و به توصیف زیبایی بکتاش می‌پردازد. ترس از اظهار نکردن عشق و علاقه به بکتاش، پنهان کردن آن از دیگران و تحمل رنج و بیماری یکی دیگر از موارد خشونت علیه زنان در حوزه خصوصی و از نوع خشونت روانی و به شکل پنهان است.

آنگاه از دایه خواست راز عشقش را به بکتاش برساند به طوری که کسی متوجه نشود و ترتیب ملاقات هر دو را بکند. دختر کعب، نامه‌ای عاشقانه به شعر نوشت و صورت زیبای همچون ماه خود را بر آن نگاشت و به دایه داد تا به نزد آن ماه‌روی مهربان، بکتاش، برساند. بکتاش تا نقش چهره او

و شعر سوزناکش را دید، نادیده عاشق او گشت و دلش از عشق غصه‌دار و مضطر شد که گویی کلاه در پای و کفش در سر کرد. سپس:

به دایه گفت: برخیز ای نکوگوی	بران بت‌روی شو و ز ما بدو گوی:
ندارم دیده بی‌روی تو دیدن	ندارم صبر بی تو آرمیدن
مرا اکنون چه باید کرد بی تو	که نتوان برد چندین درد بی تو
ترا نادیده در جان چون نشستی	دلم برخاست تا در خون نشستی
اگر روشن کنی چشمم به دیدار	به صد جانت توانم شد خریدار»

(همان: ۳۷۸)

دایه به نزد ماه‌روی، زین‌العرب، رفت و شیفتگی بکناش را بازگو کرد. دل دختر کعب بسیار شادمان گشت به طوری که از شادی اشک بر چهره‌اش سرازیر شد و شبانه‌روز بیت و غزل می‌گفت و برای غلام می‌فرستاد و غلام عاشق‌تر می‌شد. بر این منوال چند روزی گذشت تا یک روز در دهلیزی همدیگر را دیدند و بکناش او را شناخت و دامن او را گرفت.

عطار تا این‌جا به جریان طبیعی عشق و عاشقی اندرونی درباره‌ها اشاره می‌کند، عشقی پاک و به دور از فساد، فسق و فجور است. اختلاف طبقاتی، دیدارهای محرمانه را در پیش دارد. اما عفت و عفاف، دین و مذهب، شرف و حفظ آبرو، تربیت و سنت خانوادگی، شخصیت دختر و ترس از بدنامی و غیره اجازه نمی‌دهد که گناه و خطایی مرتکب شود. دامن گرفتن دختر کعب توسط بکناش، از موارد خشونت علیه زنان از نوع جنسی است. در اینجا این نتیجه را می‌توان گرفت که هر دختر مسلمان در هر کجای دنیا، از همان آغاز کودکی، شرف و غیرت را در خانه می‌شنود و با آن بزرگ می‌شود و از او شخصیتی می‌سازد که از هر حرکت و نگاه آلوده‌ای روی برمی‌گرداند تا بتواند همه وجود خود را پاک نگه‌دارد و نسلی پاک را به جامعه جهانی تحویل دهد و زندگی سرافراز، آزاد و آسوده‌ای داشته باشد. به همین سبب دختر کعب برآشفته و با شجاعت نسبت به این نوع خشونت و اهانت اعتراض می‌کند و فریاد می‌زند:

که «هان ای بی‌ادب این چه دلیری‌ست	تو روباهی ترا چه جای شیری‌ست؟
نیارد گشت کس پیرامن من	که باشی تو که گیری دامن من»
غلامش گفت «ای من خاک کویت	چو می‌کردی ز من پوشیده رویت
چرا شعرم فرستادی شب و روز	دلم بردی بدان نقش دل‌افروز
چو در اول مرا دیوانه کردی	چرا در آخرم بیگانه کردی؟»

(همان: ۳۷۹)

اما دختر کعب گفت: تو بهانه‌ای هستی و یک ذره نیز از آن راز آگاه نیستی، در درونم عشقی است و تو بهانه آن عشق هستی و باعث اظهار آن هستی. در این عشق جای غلامانی هم چون تو نیست،

همین که عشق و راز درون را بر تو آشکار کردم، کافی است. در این عشقِ پاک جای شهوت بازی نیست.

عطار در این جا به عشق آسمانی و معشوق حقیقی که زمینه و مقدمه آن عشق زمینی است، اشاره می‌کند. عشق به بکتاش، عشق به زیبایی، پاکی و قداست، بینش و معرفت، محبوب و معشوق حقیقی است که نمود آن بر روی زمین و بر شخصی به نام بکتاش ظاهر شد و او را از خود بی خود و بیمار کرده بود و شب و روز خواب و قرار را از او سلب کرده و با زبان شعر مورد خطاب قرار می‌دهد:

الا ای باد شبگیری گذر کن ز من آن ترک یغما را خبر کن
بگو در تشنگی خوابم بردی بردی آبم و خنوم بخوردی
(همان: ۳۷۹-۳۸۰)

۳.۱.۳. تهمت زدن به زن

دختر کعب، سقایی سرخ‌موی داشت، هرگاه برای او آب می‌آورد، به جای ترک یغما، بکتاش، شعرش را برای سقای سرخ‌موی می‌خواند و او نیز شعرهای دختر کعب را در جاهای دیگر نقل می‌کرد و چون حارث می‌شنید به خواهر خود تهمت می‌زد و او را دختری بی حرمت می‌پنداشت. تهمت زدن یکی دیگر از موارد خشونت علیه زنان از نوع روانی و به شکل پنهان است.

بالآخره بعد از یک ماه، امیر بخارا با سپاهی غیر قابل شمارش و تیغ و جوشن برای جنگ به سوی امیر بلخ لشکر کشید و حارث، امیر بلخ، نیز با سپاه خود از دروازه بیرون آمد و لشکریان در هم افتادند و شروع به کشتن همدیگر کردند. در آن جنگ، بکتاش با دو دست شمشیر می‌زد تا اینکه چشم زخمی به او رسید و سرش زخمی شد و نزدیک بود به دست دشمن گرفتار گردد که دختر کعب با سلاح و روی بسته، همچو کوهی اسب به میدان تاخت و ده مرد را بکشت تا به بالین بکتاش رسید و او را به سپاه حارث برگرداند و آنگاه ناپدید شد و کسی او را نشناخت. پس از آن که سپاه بخارا عقب‌نشینی کرد و سپاه بلخ به شهر بازگشت، حارث، امیر بلخ، سراغ آن سوار چست و دلیر را می‌گیرد ولی هیچ کس او را نمی‌شناسد و همه گفتند: هم چون پری گم شد. دختر کعب در فکر بکتاش و جراحت زخم او بود و شعری سوزناک سرود و به نزد بکتاش فرستاد و بکتاش نامه را مرهم دل خود دید و زخم سر را فراموش کرد و سیل خون از چشمش سرازیر گشت و در جواب پیغام عاشقانه داد که تا کی مرا تنها می‌گذاری، ای نازنین! بیا همچون عاشقان لحظه‌ای بر بالین غریبان بنشین، اگر یک زخم در سر هست، هزاران زخم بر جان دارم و ...

اتفاقاً یک روز دختر کعب نشسته بود و رودکی از آنجا می‌گذشت. اگر رودکی بیتی می‌سرود، دختر کعب بیتی بهتر از آن را در جواب می‌گفت. رودکی در آن روز اشعار بسیاری را گفت و دختر کعب همه را به زیبایی جواب داد. رودکی تعجب کرد و متوجه شد که عاشق بکتاش است و پس از آن به بخارا برگشت. حارث برای عذرخواهی و سپاسگزاری به بخارا رفت و امیر بخارا جشنی با شکوه ترتیب داد. در آن جشن از رودکی خواست شعری بگوید. رودکی هر آن‌چه از شعرهای دختر کعب به یاد داشت، خواند. مجلس بسیار گرم شد. شاه از او پرسید: این شعرهای هم‌چون مروارید را که سفته‌است؟ رودکی که خود مست شعر و مست باده بود، از حضور حارث غافل بود و گفت: این شعرها را دختر کعب سروده‌است، او عاشق غلامی است و شعر می‌سراید و پنهانی به نزد او می‌فرستد.

اگر دختر کعب عشق چون آتش را نداشت، نمی‌توانست اشعاری این چنین خوش بسراید. حارث از شنیدن این سخنان، بسیار ناراحت شد، هرچند در آن زمان به روی خود نیاورد و خود را به مستی زد. در بعضی از جوامع، زن مظهر شرف و عزت خانواده است و ترس از خدشه‌دار کردن چهره او، محدودیت‌هایی برای او ایجاد می‌کنند که به خشونت علیه او می‌انجامد.

۳. ۱. ۴. تعصب نسبت به زن و مجازات او

بالاخره حارث به شهر خود بازگشت و این راز را از خواهر خود پنهان کرد ولی پیوسته مراقب او بود تا خواهر را به گناهی فرو گیرد و خونش را بریزد. بکتاش همه اشعاری که دختر کعب برای او می‌فرستاد، در صندوق‌چه‌ای نهاده و آن را قفل کرده تا کسی نتواند آن را باز کند. رفیق بکتاش گمان کرد که در آن دُرّج گوهر است. قفل را شکست و آن نامه‌ها را خواند و به نزد حارث برد، دل حارث به جوش آمد و تصمیم بر کشتن خواهر خود کرد. در ابتدا بکتاش را گرفت و در چاه زندان کرد. سپس دستور داد تا حمام را گرم کنند و رگ دو دست خواهر را زدند و بدون اینکه آن را ببندند در آن حمام رها کردند و در حمام را با گچ و گل بستند. هرچه دختر کعب فریاد زد، فریادرسی نبود. عطار در اینجا پیام خود را بیان می‌کند:

چنین قصه که دارد یاد هرگز	چنین کاری کرا افتاد هرگز
بدین زاری بدین درد و بدین سوز	که هرگز در جهان بوده‌ست یک‌روز؟
بیا گر عاشقی تا درد بینی	طریق عاشقان مرد بینی
در آمد چند آتش گرد آن ماه	فرو شد آن همه آتش به یک راه
یکی آتش ازان حمام ناخوش	دگر آتش ازان شعر چو آتش
یکی آتش ز آثار جوانی	یکی آتش ز چندان خون‌فشانی
یکی آتش ز سوز عشق و غیرت	دگر آتش ز رسوایی و حیرت

یکی آتش ز بیماری و سستی دگر آتش ز دل‌گرمی و مستی
 که بنشاند چنین آتش به صد آب کرا با این همه آتش بود تاب؟
 (همان: ۳۸۵)

تعصّب نسبت به خواهر در سرودن شعرهای عاشقانه، مانع رسیدن به عشق، مجازات زن به بدترین شکل، گرفتن حق حیات و خاتمه دادن به زندگی او با وجود بی‌گناهی بدون مراجعه به مراجع قضایی از منفورترین و زشت‌ترین حالات خشونت روانی- جسمی علیه زنان است. عطار از این ظلم و خشونت نسبت به زن با درد و سوز فریاد می‌کشد و صورت‌های مختلف آن، محدود بودن و نداشتن آزادی در دوره جوانی، پنهان کردن عشق، سوز عشق و سرودن شعر، ترس از رسوایی و تحمّل بیماری، حمای ناخوش و بالاخره رگ زدن و ناجوانمردانه مردن را از مظاهر خشونت روانی- جسمی و درد و ظلم بر زنان در حوزه خانوادگی می‌داند که هیچ کس یارای مقاومت بر آن را ندارد.

آنگاه زین‌العرب، دختر کعب، سرانگشت در خون می‌کرد و با سوز دل اشعار بسیاری را بر دیوار نوشت و خون بدنش تمام شد و همچون پاره‌دیواری بر زمین افتاد و با افسوس فراوان در میان خون، عشق، آتش و اشک جان داد. فردای آن روز، وقتی در حمام را باز کردند او را همچون زعفران زردرنگ در خون خود آغشته دیدند. او را غسل کردند و با دلی پر خون دفن کردند. بکتابش نیز با تلاش بسیار، فرصتی پیدا کرد و از چاه نجات یافت و سحرگاه پنهانی به قصر حارث رفت و سرش را از تنش جدا کرد و آنگاه بر سر خاک دختر کعب آمد، دشنه‌ای بر جگر خود زد و بر خاک معشوق جان داد؛ زیرا بدون او نمی‌توانست تحمّل کند و این چنین داستان او کوتاه شد.

داستان عشق پاک زین‌العرب، دختر کعب، با بکتاش یکی از داستان‌ها و حوادث غم‌انگیز تاریخ است که با عمر کوتاه خود به ستیز با اختلافات طبقاتی و نیز نظام فکری عصر خود بر می‌خیزد و بر خلاف سنت که باورمند به انتخاب شدن زن به عنوان همسر، خود به عشق درون پاسخ می‌دهد و مرد دل‌خواهش را انتخاب می‌کند تا انتخاب نشود همان‌گونه که در عاشقانه‌های زیبای زبان فارسی نه مردان بلکه زنان عاشق می‌شدند؛ عشق رودابه به زال، تهمینه به رستم، منیژه به بیژن و عشق دو طرفه شیرین و خسرو، ویس و رامین، لیلی و مجنون و ... دختر کعب نیز عاشق می‌شود و در این راه استواری می‌کند و جاننش را در این راه فدا می‌کند و نامش را در تاریخ شعر جاودان می‌سازد و بدین وسیله نمونه‌ای از خشونت و ظلم و ستمی که مردان به ناهق در طول تاریخ بر زنان و دختران مظلوم روا کرده‌اند و با خون سرخ به پایان می‌رسد. به حق اولین زن مظلوم و شاعر به ناهق کشته شعر زبان فارسی که در نقطه مقابل جامعه مردسالاری بود و خشونت مردان را حتی بعد از مرگ نیز در پی

داشت، چنانچه نامش در بعضی از دیوان‌ها و شعر شاعران بعد از خود نیامده است. اعمال خشونت در داستان زین العرب در حوزه خصوصی و خانوادگی و به شکل پنهان و از سه نوع جسمی، جنسی و روانی است که اوج آن، از نظر جسمی به مرگ دختر کعب می‌انجامد.

۳.۲. حکایت زن پارسا

عطار در کتاب الهی‌نامه «حکایت زن پارسا» را نیز تعریف می‌کند که در آن تقابل ایمان و کفر، تقوا در برابر سستی ایمان، عمل نیک در مقابل هوی و هوس نفسانی، قوت و ثبات زن پارسا در تقابل ضعف و سست‌رگی برادر شوهر و غلام سیاه و جوان گرفتار و بازرگانان، فضیلت و برتری زن خوب سیرت در برابر مردان هوی‌پرست دیده می‌شود.

«مقصد اصلی عطار از نظم این حکایت بی‌گمان آنست که در وصول به مقام ولایت و قرب حق صورت مرد داشتن شرط نیست. نکته دیگر، ضعف مبانی قضایی است که در نتیجه مردی بدخواه می‌تواند چهارتن را بفریبد و به عنوان شاهد به محضر قاضی برد و قاضی بدون تحقیق و فحص در احوال مدعی و شهود، بی‌درنگ حکم سنگسار می‌دهد و این مجازات سخت بدین سهولت اجرا می‌گردد. مسئله دیگر، فروش و خرید بشر است به صرف ادعای مالکیت یک فرد شقی که جوان گرفتار که به احسان زن آزاد شد، او را به بازرگان فروخت و فریاد زن که من آزادم و بنده نیستم، به جایی نرسید» (فروزانفر، ۱۳۵۳: ۱۱۴-۱۱۳).

عطار در آغاز مقاله اول الهی‌نامه، در پاسخ پدر به آرزوی پسر اول، در مقام تمثیل، برای بازداشتن پسر از شهوت‌پرستی به صورت براعت استهلال به ذکر صفت (زن پارسا) می‌پردازد و سپس ماجرای اصلی حکایت می‌گوید:

ولی هر زن که او مردانه آمد از این شهوت به کل، بیگانه آمد
چنان کان زن که از شوهر جدا شد سر مردان درگاه خدا شد
(عطار، ۱۳۸۷: ۱۳۱)

آن‌گاه در ده بیت نخستین با ذکر صفات برجسته زن، قهرمان اصلی داستان را به خواننده خویش معرفی می‌کند؛ مهم‌ترین صفت زن در این ده بیت که به صورت‌ها و نام‌های گوناگون بسامدی بالاتر از تکرار پذیری دارد، (صفت زیبایی) است که عطار با عنوان (حسن جمال)، (خوبی و خوشی بسیار) و (زیبایی) از آن یاد می‌کند و با تأکید فراوان صفت (صلاح و زهد) را با این زیبایی همراه می‌سازد:

خوشی و خوبی بسیار بودش صلاح و زهد با آن یار بودش
(همان)

صفت ثابت زن زیبارو که تا پایان هیچ تغییری در آن رخ نمی‌دهد، (پارسایی) و پاک‌دامنی اوست و امتناع وی از پذیرفتن خواهش‌های ناپاک ناپاکان. صفتی که در تمام داستان - هدف اصلی درون مایه داستان نیز هست - تکرار می‌شود. صفات دیگر زن پارسا، عبارت است از: (راست‌گویی) او در پاسخ به خواهش گران، (قدرت تفکر و تعقل صحیح) در رهایی از هر حادثه و رفتن سوی ماجراهای بعدی، (قدرت متقاعد کردن مردان) بخصوص در برخورد با مرد اعرابی است که همین قدرت، مرد به سوی صلاح رهنمون می‌شود، (چشم‌پوشی از مال و بخشیدن مال) در ماجراهای نجات جوان محکوم به مرگ با بخشیدن سیصد درهم، یا بخشیدن تمام اموال کشتی در ازای به دست آوردن گوشه اعتکاف برای دعا و سرانجام در پایان (چشم‌پوشی از قدرت و پادشاهی) اوست که همه این صفات حول محور صفت اصلی وی (پاک‌دامنی و پایداری در عفاف) است.

۱. ۲. ۳. اتهام ناروا به زن و ضعف مبانی قضایی

عطار داستان را اینگونه تعریف می‌کند که زنی پارسا با عنوان «مرحومه» که شوهرش به سفر حج رفت و در غیبت خویش سرپرستی زن را به برادر کوچک‌تر خود سپرد. ضعیف دانستن زن در ناتوانی از انجام کارها در غیاب همسر و سپردن سرپرستی به برادر نمونه‌ای از خشونت روانی در حوزه خانوادگی و به شکل پنهان است. برادر ناجوان‌مرد شبانه‌روز کارهای زن برادر خود را انجام می‌داد تا این که یک روز صبح زود سوی زن رفت و چهره زیبایش را دید و عاشقش شد و هر لحظه عشقش بیشتر می‌شد و با زور و زر و زاری زن را به سوی خود خواند ولی زن پاک‌دامن با خواری او را از خود راند:

بدو گفتا نداری از خدا شرم برادر را چنین می‌داری آزرَم؟
ترا دین و دیانت‌داری این است برادر را امانت‌داری این است؟
برو توبه گزین و با خدا گرد و زین اندیشه فاسد جدا گرد
(همان: ۱۳۲)

ولی مرد، زن پارسا را تهدید می‌کند و می‌گوید باید مرا زود خشنود کنی

و گر نه، روی تابم از غم تو ترا رسوا کنم، گیرم کم تو
هم اکنون در هلاک اندازمت من به کاری سهمناک اندازمت من
(همان)

اما زن از تهدید و هلاک شدن نترسید و هلاک این دنیا را بر هلاک دنیای آخرت ترجیح داد. برادرِ ناهل از بیم آن که زن ماجرا را به شوهرش گزارش دهد و او را رسوا سازد، زر داد و چهار «شاهد عادل» گرفت که این زن زنا کرده است. قاضی شهر حکم داد که سنگسارش کنند. زن را به صحرا بردند و از چهار طرف به او سنگ زدند و به گمان اینکه زن مرده است. برای عبرت مردم او را در خاک و خون رها کردند. از سنگ‌دل‌ترین و رقت‌انگیزترین خشونت‌های جنسی-جسمی به شکل پنهان که مردِ نامرد علیه زن بی‌دفاع روا کرد، نگاه ناروا به زن و خواستار رام کردن و اغفال زن در این داستان به خوبی ترسیم شده است که در صورت مخالفت و تن ندادن به کار ناروا، برای حفظ چهرهٔ مردِ نامرد و آبروی بی‌آبرویی خود، خشونت و ظلمی دیگر را مرتکب می‌شود و زن را متهم و گناه‌کار معرفی می‌کند و برای پاک جلوه دادن چهرهٔ کثیف و گناه‌آلود خود، رشوه می‌دهد و به کمک چهار شاهد عادل ناعادل در برابر قاضی که بدون تحقیق دقیق حکم به مجازات و سنگسار کردن زن می‌کند. بزرگ‌ترین و غم‌انگیزترین خشونت جسمی و ظلم و ستم را جاری می‌کند بدون اینکه زن بتواند کوچک‌ترین دفاعی در حق خود بنماید.

۳.۲.۲. امنیت نداشتن زن در جامعه از چشم‌های ناپاک و خشونت مردان

بامداد روز بعد زن هنوز رمقی در تن داشت و از درد می‌نالید. عربی رهگذر ناله‌اش را شنید و او را بر شتر نشانده به خانه برد و شبانه‌روز از او پرستاری کرد تا زن سلامت و شادابی خود را باز یافت. مرد عرب شیفتهٔ جمال زن گشت و از او خواست از راه حلال با او ازدواج کند؛ اما زن گفت: من شوهر دارم و برایم امکان نیست و او را متقاعد کرد که از خشم خدا بترس. تو به خاطر رضای خداوند از من پرستاری کردی، اکنون داری از شیطان پیروی می‌کنی. کار خیرت را از بین ببر و به ایمان و اعتقادات خلل وارد نکن. من به خاطر این که نمی‌خواستم گناه کنم و کار خلاف انجام بدهم، مصیبت دیدم و سنگسار شدم. اکنون تو مرا به این کار دعوت می‌کنی و متوجه نشدی که من چقدر پاک‌دین هستم؟ و تأکید کرد:

اگر پاره کنی صد باره شخصم نیاید در تن پاکیزه نقصم
 برو از بهر یک شهوت که رانی مخر جان را عذاب جاودانی
 (همان: ۱۳۴)

از صداقت زن پاک‌دامن، مرد او را به خواهرخواندگی پذیرفت. اعرابی از قصد خود پشیمان شد؛ زیرا کاری که زن را به آن می‌خواند کار دیو بود. در خانهٔ این اعرابی غلامی سیه‌دل و نابکار بود که چشم طمع در زن پارسا بست و چون نتوانست به هدف و آرزویش برسد، زن را تهدید کرد که برای

تو نقشه و حيله‌ای می‌سازم تا از این خانه آواره شوی ولی زن هیچ ترس و واهمه‌ای به دل راه نداد. غلام خیلی خشمگین شد، شبی با کینه‌ای که از زن داشت، برخاست و کودک مرد اعرابی را در گهواره گشت و قداره خون‌آلود را در زیر بالش زن گذاشت. بامداد که جنایت آشکار شد و فریاد شیون مادر برخاست، به دنبال قاتل فرزندش بود که قداره خونین زیر بالش زن یافتند و همه گفتند که این زن ناجوانمرد کودک را کشته‌است. غلام و مادر کودک زن را بی‌حد و اندازه زدند. مرد اعرابی آمد و گفت: ای زن! من چه کار بدی نسبت به تو کردم که کودک همچون ماه را کشتی؟ تو از خون بی‌گناه نمی‌ترسی؟ اما زن پاکدامن با حرف‌هایش توانست اعرابی را قانع کند که دستی در این قتل نداشته است. چون برای مرد اعرابی بی‌گناهی زن یقین شد، سیصد درهم هزینه به او داد و روانه راهش کرد. در جامعه ناامن، زنان و دختران نمی‌توانند احساس امنیت کنند و همواره چشم‌های ناپاک را به دنبال خود دارند و در صورت پاسخ ندادن به خواهش‌های ناروا، محکوم به تهمت و مجازات عمل‌ناکرده می‌شوند و عملاً خشونت مردان را برمی‌انگیزند. زن سرگردان به دهی رسید که در آن جا جوانی را به دار می‌آویزند. همین سرگردانی زن، خشونت روانی به شکل پنهان است که مردان مسبب آن هستند. زن از مردی پرسید گناه این جوان چیست؟

بدو گفتا که «ده خاصِ امیر است	که در بی‌داد کردن بی‌نظیر است
در این ده عادت این است ای ممیز	که هر کو از خراجی گشت عاجز
کند بر دارش آن ظالم نگونسار	کنون خواهد کشیدش بر سر دار

(همان: ۱۳۵)

دل مهربان زن به رحم آمد و چون خود از سنگ و دار نجات یافته‌بود، به آن‌ها سیصد درهم داد و جان جوان را خرید و بی‌درنگ به راه افتاد. جوان به سرعت به دنبال او رفت. وقتی از دور چهره زن را دید، شیفته او شد. به آن زن بسیار التماس و زاری کرد اما فایده نداشت. آن‌قدر رفتند و گفتند و شنیدند تا هر دو به دریایی رسیدند جوان در صدد آزار زن برآمد و بازرگانی را صدا کرد و زن را کنیز زیبا و نافرمان خویش معرفی کرد که اگر او را بخواهی، می‌فروشم. زن به بازرگان هشدار داد که مرا از او نخر:

مسلمانید و من هستم مسلمان	بر ایمانید و من هستم بر ایمان
من آزادم مرا شوهر بجای است	گواهِ صادقم این دم خدای است
شما را مادر و خواهر بود نیز	به زیر پرده در دختر بود نیز
کسی کاین بد براندیشد بر ایشان	شود حالِ شما، بی‌شک، پریشان
غریب و عورت و درویش و خوارم	ضعیف و عاجز و زار و نزارم

مرنجانید این جان‌سوز را بیش که فردایی‌ست هر امروز را پیش
(همان: ۱۳۷)

دل مسافران به حال زن سوخت، باهم متحد شدند و به فریادش رسیدند و او را از چنگ بازرگان رها کردند؛ اما هر کدام که چهره او را می‌دید خود عاشق او می‌شد. بنابراین همه کسانی که در کشتی بودند، عاشق زار او شدند و قصد تعدی به او را کردند. چون زن قصد شوم آن‌ها را دریافت. همه درهای امید را به روی خود بسته دید بجز درگاه خداوند و زن پارسا بدان آستان پناه برد که:

زبان بگشاد ک «ای دانای اسرار مرا از شر این شومان نگه‌دار
ندارم در دو عالم جز تو کس را ازین سرها برون بر این هوس را
اگر روزی کنی مرگم توانی که مردان به بود زین زندگانی
خلاصی ده مرا یا مرگ امروز که من طاقت نمی‌آرم در این سوز
مرا تا چند گردانی به خون در؟ نخواهی یافت از من سرنگون‌تر؟»
(همان)

تیر دعای زن به هدف مراد رسید، آب دریا شعله‌ور گشت و کشتی‌نشینان را بسوخت. در جامعه ناپاک و ناسالم زنان پناه‌گاهی ندارند و همچنان خشونت جنسی-روانی در حوزه عمومی و به شکل آشکار و پنهان هوس‌ها و نگاه‌های هرز مردان را به دنبال خود دارند ولی اگر به درگاه خدا روی کنند و به محکمه عدل او شکایت کنند و یاری بطلبند، او که حقیقت مطلق است و هوس‌ها و خواهش‌های ناروا و سخنان باطل مردان ظالم و کثیف را می‌داند، همه نقشه‌های باطل آن‌ها را مهر بطلان می‌زند و بهترین یاور برای زنان خواهد بود. باد کشتی را به ساحل شهری رساند. زن پاکدامن برای رهایی از عشق‌بازی افراد شوم، جامعه مردان پوشید و همه حوادث را تعریف کرد، ولی راز زن بودن خود را پنهان داشت و خواهش کرد که شاه همه کالاهای و جواهرات را بگیرد و در ازای آن برای او معبدی بسازد. شاه پذیرفت، عبادتگاه ساخته شد و زن پاکدامن روزگار را وقف پرستش حق کرد و شهری را فریفته پرهیزکاری و کرامات خود ساخت، تا آن‌که زمان مرگ شاه فرا رسید و او به بزرگان شهر سفارش کرد که زاهد را به جانشینی او برگزینند، زن پذیرفت بدین بهانه که نخست باید همسری اختیار کند، خواهش کرد که یک‌صد دختر را همراه مادرانشان به نزد او بفرستند و چون زنان به حضورش آمدند، زن پاکدامن راز خود را بر آن‌ها آشکار کرد و به خواهش بزرگان شهر پادشاهی برای آن‌ها برگزید و خود یک‌سره به عبادت پرداخت. زمانی که خشونت بر زنان و دختران در جامعه به شکل پنهان است و زنان هیچ ملجأ و پناهگاهی نداشته باشند و فقط در شکل مرد بودن از تعدی و ظلم و خشونت جنسی مردان در امان خواهند بود، زن پارسا نیز برای صیانت از گناه، جامعه مردان پوشید تا از خشونت مردان نرمد در امان بماند.

عطار در این جا نتیجه و پیام خود را این گونه بیان می کند که زن از مال و پادشاهی چشم‌پوشی کرد و یک نفر را برای پادشاهی تعیین کرد ولی تو ای پسر! به خاطر اندک آذوقه‌ای جهان را زیر و رو می کنی:

تو باشی ای پسر از بهر نانی کنی زیر و زیر حال جهانی
نجنید از برای ملک یک زن ز مردان این چنین بنمای یک تن»
(همان: ۱۴۰)

۳.۲. تقوای الهی و صیانت از بلا و مصیبت

در این میان آوازه زن به اطراف رسیده بود و بیماران از هر سو برای درمان به نزد او می آمدند. شوهر زن پاکدامن نیز که از سفر حج برگشته و ماجرای دروغین را از برادر شنیده بود، برادر را که زمین گیر شده، برداشت تا به امید شفا به نزد زن زاهد برود. در راه گذارش به خانه اعرابی افتاد و او نیز غلام تبهکار را که کور و مفلوج شده بود، برداشت تا برای شفا به نزد زن پارسا برود. در منزل گاه بعدی به جوان خیانت پیشه رسیدند که او نیز به هر دو بلای فلج و نابینایی دچار شده بود. او را هم به التماس مادرش بر ستوری بستند و بردند. زن پارسا از دور همسر خود را دید و شناخت و برقی بر چهره انداخت. مسافران به حضور زن رسیدند و حاجت خود را عرضه داشتند. زن پارسا برای شفای آن‌ها شرطی قرار داد که باید هر کدام گناه خود را بگویند تا او در حق آن‌ها دعا کند. آن سه گناهکار ناچار به گناه خود اعتراف کردند و آن گاه به دعای زن پاک‌دامن دست و پای هر سه به جنبش افتاد و بینایی به چشمانشان باز گشت. آنگاه زن پارسا با همسر خود خلوت کرد و نقاب از چهره بیفکند و:

زنش گفتا «بشارت بادت ای مرد که آن زن نه خطا و نه زنا کرد
منم آن زن که در دین ره سپردم نگشتم گشته از سنگ و نه مُردم
خداوند از بسی رنجم رهانید به فضل خود بدین گنجم رسانید
کنون هر لحظه صد منت خدا را که این دیدار روزی کرد ما را»
(همان: ۱۴۳)

شوهر به شکرانه این عنایت الهی سجده کرد. زن پاک‌دامن گناهکاران را بخشید و همسر خود را به شاهی نشاند و اعرابی را وزارت داد و خود به عبادت و مناجات خدا پرداخت. پیام عطار مبنی بر این است که هر کس تقوای الهی را در پیش گیرد، خداوند او را از هر بلا و مصیبتی نگاه‌دارد و به عزت و مقام والا می‌رساند.

۳.۳. حکایت پیر و دختر جوان؛ سنت اجتماعی غلط، سلب انتخاب همسر از دختر

عطار در حکایت هفتم الهی‌نامه، حکایت پیری را می‌آورد که دختر جوانی را خواست: داستانی که رسم و سنت غلط بر پایه خشونت در حوزه خصوصی، از نوع روانی - جنسی و ستم بر حقوق زن

به شکل آشکار است، رسم و سنت اجتماعی که انتخاب و اختیار همسر را از دختر سلب می‌کند و حق تصمیم‌گیری برای زندگی آینده را از او می‌گیرد. وضعیت خشونت اسف‌بار و غم‌انگیز زنان را در طول تاریخ و در همه طوایف و قبایل بشری را نشان می‌دهد؛ زیرا در همه ادوار بشری این گونه ناحقی‌ها دیده می‌شود و بارها در کتاب‌ها، داستان‌ها خوانده و شنیده‌ایم. در عصر عطار نیز این گونه ستم و ناحقی‌ها بود و او نیز با چشم خود دیده یا با گوش خود شنیده‌است که نمونه آن را در کتاب الهی‌نامه بازگو کرده و برای آیندگان ترسیم کرده‌است:

پیرمردی زنی جوان خواست و به خانه آورد ولی هیچ‌گاه میان آن‌ها سازگاری به وجود نیامد. پیرمرد پیوسته دختر جوان را به سوی خود فرا می‌خواند که از او کام بگیرد اما دختر جوان هم چون شراب و شیر که با هم آمیخته نمی‌شوند، با پیرمرد مؤانست نداشت. این موضوع نشان‌دهنده آن است که دختر به این ازدواج اجباری سر فرود نیاورده‌است و مقاومت نشان می‌دهد. زیرا یک‌روز که دوست سالخورده پیرمرد از او پرسید: «حال و وضع تو با زن جوان چگونه است؟ که تو پیر و او جوان است و هر دو مخالف هم هستید.» پیرمرد جواب داد: «هر گاه می‌خواهم او را ببوسم، می‌گوید بوسیدن تو را دوست ندارم. موی سفید تو همچون پنبه است، هر گاه که مرا می‌بوسی، موهایت به دهانم می‌رود گویی پنبه در دهانم می‌گذارند. عطار به کار ناپسند و خشونت آمیز پیرمرد اشاره می‌کند که نباید زندگی دختر جوان را تباه می‌کرد و باید با زنی هم سن و سال خود هم‌زبان شود و کارهای شایسته و در شأن خود را انجام دهد.

عطار در الهی‌نامه حکایت‌های دیگری که با خشونت زنان ارتباط دارند، نیز دارد: «حکایت زنی که عاشق شاهزاده شد» (همان: ۱۴۶)، «حکایت آن مرد که عروس خود را بکر نیافت» (همان: ۲۵۲)، «حکایت آن زن که طواف کعبه می‌کرد و مردی که نظر برو کرد» (همان: ۲۹۶) و «حکایت مرد صوفی که بر زبیده عاشق شد» (همان: ۳۶۱) که در اینجا، مجال پرداختن به آن‌ها نیست.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

خشونت علیه زنان، پدیده‌ای جهانی است و ریشه تاریخی دارد؛ اما به مفهوم پدیده‌ای اجتماعی بنابر ملاحظه‌های فرهنگی، تا سال‌های گذشته، چندان مورد توجه نبود و آشکار نمی‌شد؛ زیرا زنان به دلایل متعددی چون خجالت، ترس، حفظ آبرو و حیثیت، ترس از جدایی و طلاق، بی‌سرپرست ماندن فرزندان، شرمساری، سرشکستگی و سرزنش اطرافیان و مردم، خشونت و بدرفتاری شوهر، پدر، برادر، مردان بیگانه و غیره را ابراز نمی‌کردند. توجه عطار به خشونت علیه زنان و انعکاس نمونه‌هایی از آن

در الهی‌نامه، حاکی از آن است که در عصر عطار، خشونت‌هایی بر زنان اعمال می‌شد. عطار نیشابوری حقوق‌دان نبود و ادعا نداشت که مصلح اجتماعی است؛ اما تأمل در حکایت‌های الهی‌نامه که با زبانی روان و بیانی شاعرانه ارائه داده است، راهبردها و راهکارهایی می‌توان یافت که در برابر بحران‌ها و مشکلات بشرِ امروزی و همه عصرها ارمغانی نفیس و رهنمونی کارساز است:

(۱) عطار خاطر نشان می‌کند که خشونت علیه زنان منحصر به قشر ضعیف و فقیر یا عوام نبوده، در دربار پادشاهان نیز رواج داشته است هم‌چنان که در جامعه امروزی شاهدیم مسئولان بلندپایه نیز نسبت به زنان و دختران خود خشونت را اعمال می‌کنند.

(۲) عطار گوشزد می‌کند خشونت علیه زنان در دو حوزه عمومی (جامعه) و خصوصی (خانواده) و به شکل آشکار و پنهان است و در چهار نوع؛ جسمی، جنسی، روانی و اقتصادی به کار می‌رفته است.

(۳) یکی از آموزه‌های عطار نیشابوری در مورد خشونت علیه زنان، ستیز با اختلافات طبقاتی و نظام فکری و رسم و سنت غلط بر پایه خشونتِ اسف‌بار و غم‌انگیز زنان است. پس اختلاف طبقاتی باید از بین برود.

(۴) یکی دیگر از آموزه‌های عطار ستیز با وضعیت خشونت‌بار زنان در طول تاریخ و در همه طوایف و قبایل بشری و رسم و سنت اجتماعی غلط که انتخاب و اختیار همسر را از دختر سلب می‌کند و حق تصمیم‌گیری برای زندگی آینده را از او می‌گیرد. پس رسم و سنت اجتماعی غلط باید تغییر یابد.

(۵) عطار بیان می‌کند اختلاف طبقاتی، دیدارهای محرمانه را در پیش دارد. اما زنان و دختران به خاطر عفت و عفاف، دین و مذهب، شرف و حفظ آبرو، تربیت و سنت خانوادگی، شخصیت و ترس از بدنامی و غیره به خود اجازه نمی‌دهند که گناه و خطایی مرتکب شوند.

(۶) خدمت بزرگ آموزه‌های تربیتی و اخلاقی عطار در کاهش عصبیت‌های ناروای جامعه بشری است. او تعصب نسبت به خواهر و زن و ممنوع و محدود کردن حضور آنان در مجالس عمومی را تعصب خانوادگی و مانع پیشرفت و رشدشان می‌داند.

(۷) تهمت زدن یکی دیگر از موارد خشونت علیه زنان از نوع روانی و به شکل پنهان است.

- ۸) در بعضی از جوامع، زن مظهر شرف و عزت خانواده است و ترس از خدشه‌دار کردن چهره او، محدودیت‌هایی برای او ایجاد می‌کند که به خشونت علیه او می‌انجامد.
- ۹) تعصب نسبت به سرودن شعرهای عاشقانه، مانع رسیدن به عشق، مجازات زن به بدترین شکل، گرفتن حق حیات و خاتمه‌دادن به زندگی او با وجود بی‌گناهی بدون مراجعه به مراجع قضایی از منفورترین و زشت‌ترین حالات خشونت روانی- جسمی علیه زنان است. عطار از این ظلم و خشونت نسبت به زن با درد و سوز فریاد می‌کشد و صورت‌های مختلف آن، محدود بودن و نداشتن آزادی در دوره جوانی، پنهان کردن عشق، سوز عشق و سرودن شعر، ترس از رسوایی و تحمّل بیماری، حمای ناخوش و بالاخره رگ‌زدن و ناجوانمردانه مردن را از مظاهر خشونت روانی- جسمی و درد و ظلم بر زنان در حوزه خانوادگی می‌داند که هیچ کس یارای مقاومت بر آن را ندارد.
- ۱۰) از نظر عطار کسی که عدالت را در جامعه پیشه خود کند؛ اما تعصب بی‌جا داشته‌باشد و بخت با او یار نشود، گرفتار قتل نفس و ماندگاری در جهنم خواهد شد.
- ۱۱) عطار تأکید می‌کند زنان پارسا و پاک‌دامن همواره از پذیرفتن خواهش‌های ناپاک مردان هوس‌باز امتناع می‌کنند.
- ۱۲) عطار هشدار می‌دهد ضعف مبانی قضایی در جامعه و حکومت باعث تشدید ظلم و خشونت علیه زنان می‌گردد. مردان ظالم و هوس‌باز، در صورت مخالفت و پاسخ ندادن زنان به کار ناروا و خواهش‌های کثیف، برای حفظ چهره و آبروی خود، به خشونت متوسل می‌شوند و زن را محکوم به تهمت و مجازات عمل ناکرده می‌کنند، رشوه می‌دهند و شاهدان ناعادل برای شهادت در دادگاه می‌آورند و قاضی بدون تحقیق دقیق در مورد شاهدان ناعادل حکم به مجازات و سنگسار کردن زن می‌کند و بزرگ‌ترین و غم‌انگیزترین خشونت جسمی و ظلم و ستم را جاری می‌کند بدون اینکه زن بتواند کوچک‌ترین دفاعی در حق خود بنماید.
- ۱۳) عطار می‌گوید در جامعه ناامن، زنان و دختران نمی‌توانند احساس امنیت کنند و همواره چشم‌های ناپاک را به دنبال خود دارند و در صورت پاسخ‌ندادن به خواهش‌های ناروا، محکوم به تهمت و مجازات عمل ناکرده می‌شوند و عملاً خشونت مردان را برمی‌انگیزند.
- ۱۴) هم‌چنین عطار به زنان می‌آموزد در جامعه ناپاک و ناسالم که زنان پناه‌گاهی ندارند و همچنان خشونت جنسی- روانی در حوزه عمومی و به شکل آشکار و پنهان هوس‌ها و نگاه‌های هرز مردان

را به دنبال خود دارند، در مقابل ظلم و تهمت ظالمان به درگاه خدا روی کنند و به محکمه عدل او شکایت کنند و از او یاری بطلبند؛ زیرا او هوس‌ها و خواهش‌های ناروا و سخنان باطل مردانِ ظالم و کثیف را می‌داند و همه نقشه‌های باطل آن‌ها را مهر بطلان می‌زند و بهترین یاور برای زنان خواهد بود.

۱۵) پیام عطار مبنی بر این است که هر کس تقوای الهی را در پیش گیرد، خداوند او را از هر بلا و مصیبتی نگاه دارد و به عزت و مقام والا می‌رساند.

۱۶) عطار عملاً به زنان می‌آموزد برای رسیدن به مقام ولایت و قرب حق صورت مرد داشتن شرط نیست و در صورت فراهم کردن شرایط و زمینه‌ها، مدارج کمال را بیشتر و زودتر از مردان طی می‌کنند.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

منابع

قرآن.

اسداللهی، مائده و همکاران (۱۳۹۶). بررسی مقایسه‌ای جلوه‌های «خشونت علیه زنان» در داستان‌های «دختر غبار» و «کولی کنار آتش». *نشریه ادبیات تطبیقی*، ۹(۱۶)، ۱-۱۹. Doi:

10.22103/jcl.2017.1680

اعزازی، شهلا. (۱۳۸۳). ساختار جامعه و خشونت علیه زنان. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*،

۴(۱۴)، ۵۹-۹۶. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1894-fa.html>

ایرانی، محمد و صادقی، حسین. (۱۳۹۰). رابطه انسان با خدا بر پایه اندیشه خداگونه‌پنداری انسان در آثار عطار نیشابوری. *فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی دانشگاه آزاد اسلامی*، ۳(۷)، ۱۰۶-۷۳.

بیرانوند، نسرين و تالوری، پگاه. (۱۳۹۵). تعالیم و آموزه‌های اخلاقی و دینی در الهی‌نامه عطار نیشابوری. *کنفرانس بین‌المللی آینده‌پژوهی، علوم انسانی و توسعه*. مالزی: مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متانا).

ثروتیان، بهروز. (۱۳۸۴). *شرح راز منطق‌الطیر عطار*. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

- زرّین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۲). *باکاروان حُله*. تهران: انتشارات علمی.
- ریتر، هلموت. (۱۳۷۷). *دریای جان*. ترجمه عباس زریاب خویی و مهر آفاق بابیوردی. تهران: الهدی.
- صارمی، سهیلا. (۱۳۸۲). *سیمای جامعه در آثار عطار*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- صفا، ذبیح الله. (۱۳۷۲). *تاریخ ادبیات در ایران*. تهران: انتشارات ققنوس.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۷۰). *مکارم الاخلاق*. چاپ چهارم. جلد اول. قم: شریف رضی.
- صنعتی‌نیا، فاطمه. (۱۳۶۹). *مآخذ قصص و تمثیلات مثنوی‌های عطار نیشابوری*. تهران: زوآر.
- فروزانفر، بدیع الزّمان. (۱۳۵۳). *شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری*. تهران: دهخدا.
- عطار نیشابوری، فریدالدین. (۱۳۸۷). *الهی نامه*. تصحیح و مقدمه محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: سخن.
- لوین، لیا. (۱۳۷۷). *پرسش و پاسخ درباره حقوق بشر*. ترجمه محمدجعفر پوینده. چاپ دوم. تهران: قطره.
- کار، مهرانگیز. (۱۳۸۷). *پژوهشی درباره خشونت علیه زنان در ایران*. چاپ چهارم. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- کاظم خانلو، ناصر و محمدی، سیده لونا. (۱۳۹۵). *فضایل اخلاقی در الهی‌نامه عطار نیشابوری*. تهران: کنگره بین المللی علوم اسلامی، علوم انسانی.
- محمدی‌اصل، عباس. (۱۳۹۰). *جنسیت و خشونت*. چاپ دوم. تهران: گل‌آذین.
- نورمحمدی، غلامرضا. (۱۳۸۹). *نقی خشونت علیه زنان از نگاه علم و دین*. تهران: مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
- مقصودی، سوده؛ حجازی مقدم، فاطمه و درویشی، سعید. (۱۳۹۴). *بررسی انواع خشونت‌های اعمال شده علیه زنان در روان پریچر. فصلنامه علمی پژوهشی زن و مطالعات خانواده*، ۷(۲۹)، ۲۳-۴۰.
- نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۳۶۸). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. چاپ دوم. جلد چهاردهم. قم: مؤسسه آل‌بیت علیهم السلام لاحیاء التراث.

Persian References Translated to English

Quran [In Persian]

- Asadollahi, M., Salahi Moghaddam, M. And Hosseini, M. (2017). A Contrastive Study of Violence against Women in "Daughter of Dust" and "Koli Kenar-e Atash" (Gypsy by the Fire). *Journal of Comparative Literature*, Vol. 9, No. 16, pp: 1-19. Doi: [10.22103/jcl.2017.1680](https://doi.org/10.22103/jcl.2017.1680) [In Persian]
- Attar Neyshabouri, F. (2008). *Elahi Nameh*. Correction and introduction by Mohammad Reza Shafiei Kadkani. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Azazi, Sh. (2004). Society Structure and Violence Against Women. *Social Welfare Quarterly*, Vol. 4, No. 14, pp: 59-96. URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1894-fa.html> [In Persian]
- Biranvand, N. and Talavari, P. (2016). Moral and religious teachings and teachings in Attar Neyshabouri's theology. *International Conference on Futurology, Humanities and Development*. Malaysia: Center for the Development of Modern Education in Iran (Metana). [In Persian]
- Forouzanfar, Badi 'al-Zaman. (1974). *Biographies and critical analysis of Fariddun Sheikh Mohammed Attar*. Tehran: Dehkhoda. [In Persian]
- Irani, M. and Sadeghi, H. (2011). Man's relationship with God based on the idea of human theology in the works of Attar Neyshabouri. *Scientific Quarterly of Persian Language and Literature, Islamic Azad University*, Vol. 3, No. 7, pp: 73-106. [In Persian]
- Kar, M. (2008). *A study on violence against women in Iran*. fourth edition. Tehran: Enlightenment and Women's Studies. [In Persian]
- Kazem Khanlou, N. and Mohammadi, S. L. (2015). *Moral virtues in Attar Neyshabouri's theology*. Tehran: International Congress of Islamic Sciences, Humanities. [In Persian]
- Levin, L. (1998). *Questions and answers about human rights*. Translated by Mohammad Jafar Pooyandeh. second edition. Tehran: Qatreh. [In Persian]
- Maghsoudi, S., Hejazi Moghaddam, F. and Darvishi, S. (2015). Study of types of violence against women in Parichehr novel. *Quarterly Journal of Women and Family Studies, Islamic Azad University*, Vol. 7, No. 29, pp: 23-40. [In Persian]
- Mohammadi Asl, A. (2011). *Gender and Violence*. second edition. Tehran: Golazin. [In Persian]
- Noor-Mohammadi, Gh. (2010). *Denial of violence against women from the perspective of science and religion*. Tehran: Center for Women and Family Affairs of the Presidential Institution. [In Persian]
- Nouri, Hussein bin Mohammad Taqi. (1989). *Mustadrak al-Wasa'il and Mustanbat al-Masa'il*. second edition. Volume fourteen. Qom: Al-Bayt Foundation. [In Persian]
- Ritter, H. (1998). *Sea of life*. Translated by Abbas Zaryab Khoei and Mehr Afagh Babivardi. Tehran: Huda. [In Persian]
- Safa, Zabihullah. (1993). *History of Literature in Iran*. Tehran: Qoqnus Publications. [In Persian]
- Sanati nia, F. (1991). *References of stories and allegories of Attar Neyshabouri's Masnavi*. Tehran: Zavar. [In Persian]

- Saremi, S. (2003). *The image of society in Attar's works*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Servatian, B. (2005). *Explaining the secret of Attar's Mantiq al-Tair*. Tehran: Amirkabir Publishing Institute. [In Persian]
- Tabarsi, Hassan Ibn Fadl. (1991). *Makarem Al-Akblaq*. Edition 4. Volume 1. Qom: Sharif Razi. [In Persian]
- Zarrinkoub, Abdul Hussein. (1993). *With Hilla convoy*. Tehran: Scientific publications. [In Persian]